

VALERIA LUISELLI

Kadunud
laste
arhiiv

Tõlkinud Anne Lange

KADUNUD LASTE ARHIIV

VALERIA LUISELLI

Kadunud laste arhiiv

Tõlkinud Anne Lange

*Toledo
kirjastus*

Algupäränd:

Lost Children Archive © Valeria Luiselli 2019

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

EESTI KULTUURKAPITAL

Toimetanud Mari Laan

Korrektuuri lugenud Emily Johanna Jokela

Kujundanud ja küljendanud Allan Kukk

Trükitud Greif OÜ trükikojas

Tõlke autoriõigused: Anne Lange ja Toledo kirjastus, 2026

ISBN: 978-9908-831-02-2 (trükis)

ISBN: 978-9908-831-03-9 (e-raamat)

Maiale ja Dylanile, kes näitasid mulle veel kord lapsepõlve.

ESIMENE OSA
Perekondlik helimaastik

ÜMBERPAIKNEMISED

Arhiiv eeldab arhivaari, kätt, mis kogub ja korrastab.

ARLETTE FARGE

Asuda teele on pisut surra.
Tulla on jäädagi kohale jõudmata.

MIGRANDI PALVE

ÄRASÕIT

Suud päikese poole pärani lahti, nad magavad. Poiss ja tüdruk, otsaesised higist pärleuvad, põsed punased ja kuivanud süljest valgekriimulised. Nad võtavad enda alla kogu ruumi auto tagaistmel, siruli, käed-jalad laiali, rasked ja liikumatud. Vaatan neid juhi kõrvalistmelt üle öla iga natukese aja tagant, siis keeran end uuesti kaarti uurima. Liigume aeglases autodelaavas linnapiiri poole üle George Washingtoni silla ja keerame ringteele. Pea kohalt lendab üle lennuk ja jätab pilvitule taevalaele pika sirge armid. Abikaasa kohendab rooli taga kaabut, kuivatab käeseljaga otsaesist.

PEREKONNALEKSIKON

Ma ei tea, mida abikaasa ja mina ühel päeval lastele ütleme. Ma ei ole kindel, millist osa meie loost kumbki meist hakkab laste jaoks välja lõikama ja toimetama, mida me kokku monteerime ja millise lõpliku versiooni esitame – kuigi helide lõikamine, monteerimine ja toimetamine võtab ilmselt kõige paremini kokku selle, millega me elatist teenime. Aga küsima nad hakkavad, sest seda lapsed teevad. Ja meil tuleb neile ära rääkida algus, keskpaik ja lõpp. Me peame neile vastama, jutustama korraliku loo.

Poiss sai eile kümme, täpselt päev enne seda, kui me New Yorgist ära tulime. Tegime talle head kingitused. Ta oli selge sõnaga öelnud:

Mänguasju ei taha.

Tüdruk on viiene ja küsib juba mitu nädalat järjest, tungivalt:

Millal ma kuueseks saan?

Ükskõik, mida vastata, ta ei ole rahul. Nii me ütleme tavaliselt midagi ebamäärast nagu:

Varsti.

Mõne kuu pärast.

Enne kui sa arugi saad.

Tüdruk on minu tütar ja poiss on minu abikaasa poeg. Mina olen ühe bioloogiline ema ja teise kasuema ja *de facto*

põhimõtteliselt mõlema ema. Minu abikaasa on vastavalt kummagi isa ja kasuisa, ja ka lihtsalt isa. Tüdruk ja poiss on seega kasuõde, poeg, kasutütar, tütar, kasuvend, õde, kasupoeg, vend. Et niisugused liitsõnad ja nüansid igapäeva-grammatikas laused keeruliseks ajavad – meie, teie, sinu, minu –, otsustasime kohe, kui koos elama hakkasime, kui poiss oli peaaegu kuus ja tüdruk alles päterdis, et võtame mõlema kohta kasutusele palju lihtsama omastava asesõna *meie*. Neist said: meie lapsed. Ja vahel: poiss, tüdruk. Nad mõlemad omandasid meie perekondliku grammatika reeglid kiiresti ja võtsid omaks üldnimetused ema ja isa, vahel lihtsalt emme ja issi. Ja vähemalt viimase ajani on meie perekonnaleksikon määranud meie ühise maailma ulatust ja piire.

PEREKONNALUGU

Kohtusin abikaasaga neli aastat tagasi New York City helimaastiku salvestamise ajal. Me kuulusime New Yorgi Ülikooli linnauuringute ja -arengu keskuse suuremasse uurimisrühma. Helimaastik pidi esindama ja koondama kõiki linnale iseloomulikke põhitoone ja helimärke: pidurdamisel krigisevad metroorongid, muusika Neljakümne teise tänava pikas allmaatunnelis, Harlemi jutlustajad, kirikukellad, Wall Streeti börsi kahinad ja sahinad. Ent ühtlasi taheti kokku koguda ja klassifitseerida kõik teised linna tekitatud helid, mis tavaliselt jäävad müra pähe märkamata: toidupoes avanevad ja sulguvad kassaaparaadid, näidendiproov Broadway tühjas teatrisaalis, Hudsoni veealused pöörised, Van Cortlandti pargi kohal tiirutavad ja sittuvad Kanada laglede parved, Astoria mänguväljakutel kiikuvad kiiged, Upper West Side'is rikaste sõrmeküüsi viilivad elatanud korea naised, Bronxi vanast kortermajast välja murdev tulekahju, tänaval võõrale möödujale roppusi röökiv jalakäija. Meie hulgas oli ajakirjanikke, helikunstnikke, geograafe, linnaplaneerijaid, kirjanikke, ajaloolasi, akustemolooge, antropolooge, muusikuid ja isegi batümeetrikud oma keeruliste tööriistadega, mida kutsutakse lehviksonariteks ning mis lasti linna ümbruse veemaastikesse

mootma jõesängide sügavust ja piire ja kes teab mida veel. Kõik, kas paariti või väiksemates rühmades, kogusid ja salvestasid üle terve linna helilaineid, nagu dokumenteeriks hiiglasliku koletise viimaseid hingetõmbeid.

Meid pandi kahekesi paari ja anti ülesandeks nelja kalendariaasta jooksul salvestada linnas kõneldavaid keeli. Tööülesannete kirjeldus täpsustas: „anda ülevaade planeedi lingvistiliselt kõige mitmekesisemast metropolist ja kaardistada kõik keeled, mida räägivad linna täiskasvanud ja lapsed“. Tundub, et saime hästi hakkama; võib-olla isegi väga hästi. Olime suurepärane paarisrakend. Siis, kui olime ainult mõne kuu koos tööd teinud, armusime – lootusetult, mõistusevastaselt, etteennustatavalt, kaotasime pea – ja suve alguses otsustasime kokku kolida.

Tüdruk ei mäleta sellest ajast muidugi midagi. Poiss ütleb, et tema mäletab, et ma kandsin kogu aeg põlvini veninud vana sinist kampsunit, millel oli mitu nööpi eest puudu, ja vahel, kui me metroos või bussis sõitsime – seal puhub alati külm tuul –, võtsin ma kampsuni seljast ja sättisin talle ja tüdrukule tekiks peale, ja kampsun lõhnas tubaka järele ja ajas sügelema. Kokku kolimine oli tormakas otsus – segane, pöörane, kiireloomuline, ja nii ilus ja tegelik, nagu on elu siis, kui ei mõelda tagajärgedele. Meist sai hõim. Siis tulid tagajärjed. Me kohtusime sugulastega, abiellusime, hakkasime esitama ühiseid tuludeklaratsioone, meist sai perekond.

NIMISTU

E siistmetel: tema ja mina. Kindasahelis: kindlustuspoliis, registreerimistunnistus, auto manuaal ja teedekaardid. Tagaistmel: kaks last, nende seljakotid, salvrätikukarp ja sinine termokott veepudelite ja kiiresti riknevate snäkkidega. Ja pakiruumis: väike õlakott minu Sony PCM-D50 digitaalse diktofoni, kõrvaklappide, juhtmete ja akulaadijatega; suur Porta-Brace'i kott tema kokkukäiva poomi, mikri, kõrvaklappide, juhtmete, kõlari ja tuulekaitsega, 702T helisalvesti. Veel: neli väikest kohvrit meie riietega ja seitse tugevdatud põhjaga kõvakaanelist arhiivikarpi (38 x 30 x 25 cm).

KOVALENTS

Hoolimata meie pingutustest hoida kõik kenasti koos, ei ole kuhugi kadunud ärevus seoses igapäevase kohaga perekonnas. Oleme nagu need keemiatunnis õpitud probleematilised molekulid, mille vahel on kovalentne, mitte iooniline side – või on see vastupidi. Poiss kaotas oma bioloogilise ema sünnides, kuigi seda teemat ei puudutata kunagi. Abikaasa teavitas mind sellest faktist üheainsa lausega päris meie suhte alguses ja ma sain kohe aru, et seda küsimust me rohkem ei aruta. Mulle endale ka ei meeldi, kui päritakse tüdruku bioloogilise isa järele, ja nii oleme kogu aeg lugupidavalt järginud kokkulepet vaikida nendest tahkudest meie enda ja laste minevikus.

Võib-olla reaktsioonina kõigele sellele on lapsed alati tahtnud kuulata lugusid iseendast meie kontekstis. Nad tahavad teada kõike sellest ajast, kui neist said meie lapsed ja meist sai perekond. Nagu antropoloogid, kes uurivad kosmogoonilisi narratiive, aga kergelt nartsissistlikus võtmes. Tüdruk küsib alalõpmata ühtesid ja samu lugusid. Poiss küsib nende ühise lapsepõlve sündmuste kohta, nagu oleksid need juhtunud aastakümneid või isegi sajandeid tagasi. Nii me siis räägime. Räägime ära kõik lood, mis on meil meeles. Alati, kui me midagi vahele jätame, mõnes detailis eksime või nad märkavad vähimatki muutust neile meelde jäänud versioonis, segavad nad vahele, parandavad ja nõuavad, et lugu tuleb rääkida veel kord, seekord õigesti. Nii me kerime lindi mõttes tagasi ja mängime uuesti algusest peale ette.

LOOMISMÜÜT

Alguses oli peaaegu tühi korter ja kuumalaine. Esimesel ööl selles korteris – samas korteris, mille me just maha jätsime – istusime neljakesi pesuväel elutoa põrandal, higinud ja väsinud, hoides peopesal tasakaalus pitsaviile.

Olime pakkinud lahti osa asju ja sel päeval juurde ostetud kraami: punnivinn, neli uut patja, aknapuhastaja, nõudepesuvahend, naelad, haamer. Järgmisena mõõtsime laste pikkuse ja tõmbasime esiku seinale esimesed kriipsud: 84 cm ja

1 m 7 cm. Siis lõime köögi seina kaks naela ja riputasime sinna kummastki korterist kaasa võetud postkaardid: üks oli Malcolm X-i portreefoto, tehtud veidi enne tema mõrvamist, kus ta istub, pea paremale käele toetatud, ja vaatab pingsalt midagi või kedagi; teine oli Emiliano Zapata, kes seisab sirgelt, ühes käes vintpüss ja teises saabel, särp üle õla, kaks padrunivööd risti selle peal. Zapata postkaarti kaitseva klaas oli ikka veel minu vana köögi rasvakihiga kaetud – või oli see nõgi? Panime mõlemad külmkapi kõrvale. Aga isegi pärast seda tundus uus korter liiga tühi, seinad liiga valged, ikka veel vöörad.

Poiss vaatas elutoas ringi, näris pitsat, ja küsis:

Mis nüüd?

Ja tüdruk, kes oli tollal kahene, kordas kajana:

Jaa, mis nüüd?

Kumbki meist ei leidnud vastust, kuigi ma arvan, et otsisime mõlemad hoolega, võib-olla sellepärast, et sama küsimuse niite olime isegi üle tühja toa vedanud.

Mis nüüd? küsis poiss uuesti.

Lõpuks ma vastasin:

Nüüd minge hambaid pesema.

Aga meil on hambaharjad alles lahti pakkimata, ütles poiss.

Siis minge loputage vannitoas suu ära ja siis magama, vastas abikaasa.

Nad tulid vannitoast tagasi ja ütlesid, et kardavad üksinda uues magamistoas magada. Olime nõus, et nad võivad natuke meie juures elutoas olla, kui lubavad, et lähevad kohe magama. Nad ronisid tühja kasti ja kohendanud end mõnda aega nagu kutsud oma papist kestas, vajusid sügavasse raskesse unne.

Tegime abikaasaga veinipudeli lahti ja tõmbasime, pead aknast väljas, ühe savu. Siis istusime põrandale, midagi ei teinud, midagi ei öelnud, lihtsalt vaatasime, kuidas lapsed oma pappkastis magavad. Sealt, kus me istusime, paistsid ainult pepud ja sassis pead: poisi pepu nagu aspiriinitablett, tüdrukul nagu õun; poisil juuksed higist pulkas, tüdrukul lokid pusas. Nad nägid välja nagu vanapaar, kes on ülearu

palju koos olnud, saanud liiga ruttu keskealiseks, teineteisest väsinud, aga tunnevad end päris mõnusalt. Magasid täielikus üksikkaasluses. Ja aeg-ajalt, meie võib-olla kergelt pilves vaikust katkestades, poiss norskas nagu purjus mees ja tüdrukust tulid pikad kõlavad paarud.

Samasuguse kontserdi olid nad andnud päeval varem, kui me sõitsime metroos supermarketist tagasi oma uude korterisse, kahel pool valged kilekotid hiigelsuurte munade, väga roosa singi, ökomandlite, maisileiva ja väikestes pakendites mahetäispiimaga – uue ja kvaliteetsema, kahte palka teeniva perekonna rikkaliku ja täiusliku menüüga. Kaks-kolm metroominutit ja lapsed magasid, pea emma-kumma süles; sassis niisked juuksed, mõnus soolane lõhn nagu nendel hiiglaslikel soojadel pretzelitel, mida me päeval varem ühel tänavanurgal sõime. Nemad olid ingellikud ja meie piisavalt noored ja me kõik kokku moodustasime võluva hõimu, kadestusväärse koosluse. Siis korraga hakkas üks norskama ja teine peeretama. Mõni reisija, kes polnud telefoni sukeldunud, pani tähele, vaatas tüdrukut, meid, poissi, ja naeratas – raske öelda, kas meie laste avalikule häbitusele kaasa tundes või meid kaassüüdlaseks arvates. Abikaasa naeratas naeratavatele võorastele vastu. Mina mõtlesin korra, et peaksin nende tähelepanu kõrvale juhtima, selle meilt mujale suunama, võib-olla põrnitsema etteheitvalt mõni pink eemal tukkuvat vanameest või nooblis jooksudressis noort naist. Seda ma muidugi ei teinud. Ma lihtsalt noogutasin omaksvõtvalt – või resigneerunult – ja naeratasin metroovõorastele vastu oma pingul nõõpaugunaeratust. Ma vist tundsin mingit lavakrampi, mida näeb vahel unes, kus sa jõuad kooli ja saad aru, et oled unustanud aluspesu selga panna; ootamatut ja sügavat haavatavust kõikide nende võoraste ees, kellele avanes pilk meie veel väga uude maailma.

Aga hiljem õhtul, tagasi meie uude korteri usalduslikkuses, kui lapsed magasid ja tegid jälle oma ilusaid hääli – tõeliselt ilusaid, täiesti ettekatsetamatuid –, olin ma suuteline neid kuulama ainiti, ilma igasuguse eneseteadvuse koormata. Pappkasti seinad võimendasid tüdruku seedeheliseid, mis rändasid peaaegu tühjas elutoas õhkõrnalt laiali. Ja natukese

aja pärast kuulis poiss neid kusagilt kaugelt oma une sügavustest – või nii see meile näis – ja vastas korskuste ja pomisemisega. Abikaasa märkis, et me oleme tunnistajaks linna helimaastiku ühele keelele, mida kasutatakse lõppkokkuvõttes tsirkulaarses vestlusahelas:

Suu vastab pepuaugule.

Surusin hetkeks alla tahtmise naerda, aga siis märkasin, et abikaasa hoiab hinge kinni ja kissitab silmi, et mitte naerma pahvatada. Võib-olla me olime natuke rohkem pilves, kui ise arvasime. Mina ei pidanud vastu, mu häälepaelad tõid kuuldavale heli, mis oli rohkem sea kui inimese oma. Tema tuli kaasa, puhkis ja ahmis õhku, ninasõõrmed võnklesid, nägu krimpsus, silmad peaaegu kadunud, kogu keha õõtsus edasi-tagasi nagu katkilöödud *piñata*. Enamik inimesi on naerdes hirmuäratava väljanägemisega. Ma olen alati kartnud neid, kes hambaid lõgistavad, ja häiritud neist, kes naerdes ühtki häält ei tee. Isapoolses suguvõsas on meil minu arvates perekondlik defekt, mis avaldub naeru lõppedes korskamises ja rõhatustes – heli, mis vist tänu oma animaalsusele kutsub esile järgmise naerulaine. Kuni lõpuks on kõigil pisarad silmis ja üleüldiselt piinlik olla.

Tõmbasin sügavalt hinge ja pühkisin põselt pisara. Sain aru, et see on esimene kord, kus me abikaasaga kuuleme teineteise naeru. Sügavat naeru, ohjeldamatut, pidurdamatut, üdini naeruväärset naeru. Võib-olla need, kes ei tea, kuidas me naerame, ei tunnegi meid õieti. Viimaks võtsime end abikaasaga mõlemad kokku.

Kole on naerda oma magavate laste üle, on ju? küsisin mina.

Jah, väga inetu.

Otsustasime, et selle asemel tuleks neid dokumenteerida, ja võtsime välja oma salvestustehnika. Abikaasa kammis õhku poommikrofoniga, mina läksin käsidiktofoniga poisile ja tüdrukule lähemale. Tüdruk imes põialt ja poiss pobises sinna vahele sõnu ja imelikke unehäältsusi; väljast tänavalt sõitsid abikaasa mikrissse sisse autod. Lapsikute kaassüüdlastena valisime kahekesi välja hääli. Ma ei ole kindel, mis sügavamad põhjused panid meid lapsi tol ööl salvestama.

Võib-olla lihtsalt suvine kuumus, pluss vein, miinus kanep, korrutatud kolimise elevusega, jagatud pappkastide taaskasutusse vedamisega, mis meid ees ootas. Aga võib-olla me kuuletusime ajele lasta jätta oma jälg hetkel, mis tundus millegi algusena. Lõppude lõpuks olime end koolitanud haarama kinni salvestusvõimalustest, koolitanud oma kõrvu kuulama igapäevaelusid, nagu oleks see toormaterjal. Kõik see, meie ja nemad, siin ja seal, sees ja väljas, läks salvestamisele, kogumisele, arhiveerimisele. Noored pered, nii nagu noored rahvad pärast vägivaldseid vabadussõdu või revolutsioone, peavad võib-olla oma alguse ankurdamas sümboolsesse hetke ja naelutama selle sündmuse ajas. See öö oli meie loomine, see oli öö, kus meie kaosest sai kosmos.

Hiljem, väsinud ja raugenud hooga, viisime lapsed süles oma uude tuppa; madratsid ei olnud seal palju suuremad pappkastist, kus nad olid maganud. Siis, meie magamistoas, vajusime oma madratsile ja põimisime sõnagi ütlemata jalad kokku, aga kehad ütlesid midagi sellist nagu võib-olla pärast, võib-olla homme, homme seksime, homme teeme plaane, homme.

Head ööd.

Head ööd.

EMAKEELED

Kui mind helimaastike projekti kutsuti, mõtlesin esimese hooga, et see on mingi kassikuld, suurusluul, võimalik, et liiga didaktiline. Ma olin noor, kuigi mitte palju noorem kui praegu, ja pidasin ennast veel kõvaks poliitiliseks ajakirjanikuks. Mulle ei meeldinud ka see, et projekti koordineeris küll New Yorgi Ülikooli linnauuringute ja -arengu keskus ja materjalid pidid viimaks jääma nende heliarhiivi, kuid seda rahastasid osaliselt suured rahvusvahelised korporatsioonid. Proovisin uurida nende tegevjuhtide tausta – kas on skandaale, paremäärmuslikku pühendumist. Aga mul oli väike tütar. Nii et kui mulle öeldi, et leping sisaldab ravikindlustust, ja ma aru sain, et võin palgast ära elada ilma musttuhande ajakirjandusliku tööampsuta, mida ma ellujäämiseks

tegin, lõpetasin uurimise, ei mänginud edasi privileeeritut, kes saab endale lubada korporatiivsete eetikate põimimist, ja kirjutasin lepingule alla. Abikaasa põhjuseid ma ei tea, aga umbes samal ajal kirjutas ka tema – tollal mulle võõras, akustemoloogiale spetsialiseerunud teadlane, kes ei olnud ei minu abikaasa ega meie laste isa – alla oma lepingule.

Pühendusime mõlemad helimaastike projektile kogu hingest. Iga päev, kui lapsed olid vastavalt kas päevahoius või koolis, läksime linna, teadmata, mis juhtuma hakkab, aga alati kindlad, et leiame midagi uut. Sõitsime kõigis viies linnaosas sisse ja välja, intervjuerisime võhivõõraid, palusime neil rääkida oma emakeeles ja -keelest. Talle meeldisid need päevad, kus me olime siirderuumides: raudteejaamades, lennujaamades, bussipeatustes. Mulle meeldisid päevad, kus me olime koolides ja salvestasime lapsi. Tema kõndis rahvast täis kohvikutes, Porta-Brace'i kott rihtmaga üle parema õla, hoidis poomi nurga all üleval, salvestas häälte, nugade-kahvlite, sammude kobarkõlasid. Mina hoidsin koridorides ja klassiruumides lapsi küsitledes diktofoni neil suu ees. Palusin meenutada kodus kuulnud laule ja ütlemisi. Laste aktsent oli tavaliselt amerikaniseerunud, taltsutatud, oma vanemate keelt nad enam ei osanud. Ma mäletan nende tegelikke, füüsilisi keeli – roosad, tõsimeelsed, püüdlikud –, kui need proovisid end väänata oma järjest kaugema emakeele häälikuteks: keeletipu keeruline asend hispaania r-is, keele kiire laksumine vastu suulage kõikides ketšua ja garifuna mitmesilbilistes sõnades, keelekeha pehme ja nõgus lohk aspireeritud arabia h-s.

Kuud läksid ja meie salvestasime hääli, kogusime aktsente. Kuhjasime tundide kaupa kokku linte, kus inimesed räägivad, jutustavad lugusid, teevad pause, valetavad, palvetavad, ebalevad, pihivad, hingavad.

A E G

Me kuhjasime kokku ka asju: taimi, taldrikuid, raamatuid, toole. Korjasime neid jõukamate linnaosade kõnniteeservadelt üles. Tihtipeale saime pärast aru, et meil

tegelikult ei ole vaja veel ühte tooli, veel ühte raamaturiiulit, ja siis viisime need õue tagasi, meie vähem jõuka linnaosa kõnniteeservale, tundes end osalistena rikkuse ümberjagamise nähtamatus vasakpoolses käes, kõrval- ja kõnniteede anti-Adam-Smithidena. Mõnda aega me võtsime tänavatelt asju veel, kuni ühel päeval kuulsime raadiost, et linnas on lutikapandemia, ja siis lõpetasime prügikorjamise, loobusime rikkuse ümberjagamisest, ja tuligi talv, ja siis tuli kevad.

Iial ei tea, mis teeb kohast kodu, või eluprojektist elu. Ühel päeval ei mahtunud raamatud enam raamaturiiulile ära ja meie korteri suurest tühjast toast oli saanud elutuba. Sellest oli saanud paik, kus me vaatasime filme, lugesime raamatuid, panime kokku puslesid, tukastasime, aitasime lastel koolitööd teha. Siia me kutsusime sõpru, rääkisime pärast nende lahkumist pikalt omavahel, keppisime, ütlesime teineteisele ilusaid ja inetuid asju, ja pärast koristasime vaikides.

Kes teab kuidas ja kes teab kuhu kadus aeg, aga ühel päeval oli poiss kaheksa, siis üheksa, ja tüdruk viiene. Nad oli hakanud käima samas linnakoolis. Kõiki väikeseid võõraid, kellega nad olid kokku puutunud, kutsusid nad nüüd oma sõpradeks. Meil tulid jalgpallimeeskonnad, iluvõimlemine, aastalõpupeod, pidžaamapeod, kogu aeg liiga palju sünnipäevapidusid, ja korteri esiku seinale tõmmatud laste pikkust registreerivatest kriipsudest oli korraga saanud vertikaalne lugu. Nad olid nii palju pikemaks kasvanud. Abikaasa arvas, et nad kasvavad liiga kiiresti. Ebaloomulikult kiiresti, ütles ta, selle mahetäispiima pärast, mida nad nendest väikestest pakenditest koonivad; ta arvas, et piim on keemiliselt muundatud, et venitada lapsed enneaegselt pikaks. Võib-olla, mõtlesin ma. Aga võimalik ka, et aeg on lihtsalt läinud.

HAMBAD

Palju maad meil veel on?
Kui kaua veel?

Nii on vist kõikide lastega: kui nad autos ärkavad, vajavad nad tähelepanu, küsivad pissipeatusi, küsivad snäkke. Aga üldiselt nad küsivad:

Millal me kohale jõuame?

Tavaliselt me ütleme poisile ja tüdrukule, et varsti. Või vahel ka:

Mängige oma asjadega.

Lugege kokku kõik möödasõitvad valged autod.

Katsuge magada.

Nüüd, kui me Philadelphia lähedal teemaksupunktis seisma jääme, on nad korraga üleval, nagu oleks nende uni sünkroniseeritud – nii neil kahel omavahel kui ka auto kiiruse muutumisega. Tüdruk hüüab tagaistmelt:

Mitu kvartalit veel?

Ainult natuke veel, kuni me Baltimore'is peatuse teeme, ütlen ma.

Aga mitu kvartalit veel, kuni me viimaks päris kohale jõuame?

Päris kohal oleme viimaks Arizonas. Plaan on sõita New Yorgist riigi edelanurka. Sõidu ajal, teel edela piirialade poole, teeme abikaasaga tööd kumbki oma uue heliprojektiga, salvestame ja kogume materjali. Mina keskendun intervjuudele inimestega, püüan võõraste vestlustest katkeid, salvestan raadiouudiste hääli ja jutuajamisi söögikohtades. Kui me Arizonasse jõuame, teen oma viimased salvestused ja hakkan toimetama. Mul on kuu aega, et kõigea valmis saada. Siis pean ma tüdrukuga ilmselt tagasi New Yorki lendama, aga see pole veel kindel. Ma ei ole kindel ka abikaasa täpsetes plaanides. Uurin tema nägu profiilis. Ta keskendub ees jooksvale teele. Tema kogub niisuguseid asju nagu tasan-dikel või parkimisplatsidel puhuv tuul; kruusal, tsemendil või liival astuvad sammud; võib-olla kassaaparaati kukkuvad mündid, pähkleid ragistavad hambad, sodi täis taskus sob-rava lapse käsi. Ma ei tea, kaua see uus projekt tal kestab või mis edasi saab. Tüdruk katkestab vaikuse ja nõuab:

Ma esitasin küsimuse, emme, issi. Mitu kvartalit veel, kuni me viimaks päris kohale jõuame?

Me peame endale meelde tuletama, et tuleb olla kannatlik. Me teame – ma arvan, et isegi poiss teab –, kui nõutuks teeb elu viieaastase ajatus maailmas: maailmas, kus aega mitte ei ole olemas, vaid seda on ülekülluses. Abikaasa annab

talle lõpuks vastuse, millega ta näib rahule jäävat.

Me jõuame viimaks päris kohale siis, kui sul on teine alumine hammas ära tulnud.

KIDAKEELSUS

Kui tüdruk oli neljane ja hakanud koolis käima, tuli tal üks hammas enneaegselt ära. Varsti pärast seda hakkas ta kogeleva. Me ei saanudki teada, kas need sündmused – kool, hammas, kogelevine – olid tegelikult üksteisest sõltuvad. Aga vähemalt meie perekonnaloos olid need seotud umbesse, emotsionaalselt laetud sõlme.

Meie viimase New Yorgi talve ühel hommikul oli mul vestlus tütre ühe klassikaaslase emaga. Olime aulas ja ootasime kooli hoolekogu uute liikmete valimist. Seisime mõnda aega kõrvuti ja vahetasime lugusid oma laste keelelistest ja kultuurilistest apsakatest. Minu tütar on aasta aega kogelev, ütlesin ma talle, vahel sinnamaani välja, et ei saagi aru. Ta alustab igat lauset nii, nagu hakkaks aevastama. Aga hiljuti avastas ta, et kui lauset rääkimise asemel laulda, tuleb see välja kogelevata. Ja nii on ta aegamööda kogelevisest üle saanud. Tema poeg, rääkis naine, ei ole pool aastat öelnud ühtegi sõna, üheski keeles.

Küsisime teineteiselt, kust me pärit oleme ja mis keeli meil kodus räägiti. Tema on Tlaxiacost, Mixteca piirkonnast, ütles ta mulle. Tema esimene keel on trike. Ma ei olnud seda keelt kunagi kuulnud, teadsin ainult, et tegu on hästi keerulise toonaalse keelega, kus on üle kaheksa tooni. Minu vanaema oli njänju ja rääkis otomit, trikest lihtsamat tonaalset keelt, kus on ainult kolm tooni. Aga ema seda ära ei õppinud, ütlesin ma, ja mina ammugi mitte. Kui ma küsisin, kas tema poeg oskab triket, ütles ta ei, muidugi ei oska, ja lisas:

Emad õpetavad meid rääkima ja maailm õpetab suud kinni hoidma.

Kui olime hääletanud, vahetult enne äraminekut, tutvustasime end teineteisele, kuigi oleks pidanud olema vastupidi. Tema nimi oli Manuela, täpselt nagu minu vanaemal. Tema arvates ei olnud see kokkulangevus üldse nii lõbus kui

minu meelest. Küsisin, kas ta oleks huvitatud, kui ma teda ühel päeval lindistan, ja rääkisin talle helidokumentidest, millega töötamist olime abikaasaga parasjagu enam-vähem lõpetamas. Trike meie näidete hulgast veel puudus – see on haruldane keel, mida kohtab harva. Ta oli kõhklevalt nõus ja kui me mõni päev hiljem kooli kõrval pargis kokku saime, ütles, et palub selle eest vastuteenet. Tal on kaks vanemat tütart – kaheksa- ja kümneaastane –, kes olid äsja jalgsi üle piiri Ühendriikidesse jõudnud ja praegu Texasese kinnipidamislaagris. Tal oli vaja kedagi, kes nende dokumendid hispaania keelest inglise keelde tõlgiks, kas vähese tasu eest või tasuta, et saaks võtta advokaadi, kes neid deporteerimise eest kaitseb. Olin nõus, teadmata, millesse ma end mässisin.

TOIMINGUD

Alguses tõlkisin lihtsalt juriidilisi dokumente: tüdrukute sünnitunnistused, vaktsineerimistõendid, üks koolitunnistus. Siis oli rida kirju, mille üks naaber oli Manuelale kodust saatnud, andes üksikasjaliku ülevaate sealsetest oludest: kontrollimatud vägivallapuhangud, sõjavägi, jõugud, politsei, inimeste – peamiselt noorte naiste ja tüdrukute – ootamatu kadumine. Siis ühel päeval palus Manuela mul tulla kohtuma võimaliku advokaadiga.

Saime kolmekesi kokku New York City immigratsioonikohtu ootesaalis. Advokaat esitas lühiankeedile toetudes inglise keeles küsimusi, mille ma Manuelale hispaania keelde tõlkisin. Manuela rääkis oma loo, rääkis tüdrukute loo. Nad kõik olid pärit Oaxaca ja Guerrero piiril asuvast väikelinnast. Umbes kuue aasta eest, kui noorem tüdrukutest olid saanud kaheaastaseks ja vanem oli neljane, jättis Manuela lapsed vanaema hoolde. Toidust oli puudus; nii vähesega lapsi üles ei kasvata, selgitas ta. Ta tuli üle piiri, dokumentideta, ja asus elama Bronxi sugulase juurde. Leidis töö, hakkas koju raha saatma. Kavas oli kiiresti raha koguda ja võimalikult ruttu koju tagasi minna. Aga ta jäi rasedaks ja elu muutus keeruliseks ja aastad läksid. Tüdrukud kasvasid, rääkisid temaga telefonitsi, kuulasid jutte lumesajust, laiadest avenüüdest,

sildadest, liiklusummikutest ja viimaks ka väikesest vennast. Kodus oli olukord vahepeal läinud järjest keerulisemaks, läinud ohtlikuks, nii et Manuela küsis ülemuselt laenu ja maksis smugeldajale, et see tüdrukud tema juurde tooks.

Tüdrukute vanaema valmistas nad reisiks ette, ütles, et tuleb pikk sõit, pakkis seljakotid: piibel, veepudel, pähkliid, kummalegi üks mänguasi, puhas pesu. Ta õmbles neile ühtemoodi kleidid ja päev enne, kui tüdrukud teele asusid, tikkis kleitide kaelusesse Manuela telefoninumbri. Ta oli püüdnud tüdrukutele kümme numbrit pähe saada, aga ei õnnestunud. Siis tikkiski ta numbrid kleitide kaelusesse ja kordas vahetpidamata ühtainsat õpetussõna: kleiti ei tohi kunagi seljast ära võtta, mitte kunagi, ja kohe, kui olete Ameerikas, kohe, kui näete esimest ameeriklast, olgu see politseinik või tavaline inimene, tuleb sellele näidata kaelusest numbrit. Siis helistab see inimene kaelusesse ömmeldud numbril ja nad saavad emaga rääkida. Edasi läheb juba iseenesest.

Ja läkski, ainult et mitte nii, nagu plaanitud. Tüdrukud jõudsid kenasti piirini, aga selle asemel et neid üle viia, jätsid smugeldajad nad keset ööd kõrbesse. Piirivalve leidis nad koidikul piiripunkti lähedalt teepervelt ja viis saatjata alaealiste kinnipidamiskeskusesse. Keegi ametnik helistas Manuelale, et tüdrukud on leitud. Tema hääl oli piirivalveametniku kohta kena ja lahke, ütles Manuela. Ametnik oli öelnud, et üldjuhul tuleb Mehhiko ja Kanada lapsed, erinevalt teiste riikide lastest, kohe tagasi saata. Tal on küll praeguseni õnnestunud neid keskuses hoida, aga edasi on Manuelal vaja advokaati. Enne kui mees kõne katkestas, lasi ta naisel lastega rääkida. Andis neile viis minutit. See oli esimene kord pärast reisi algust, kui ta tüdrukute häält kuulis. Vanem tüdruk rääkis, ütles, et nendega on okei. Noorem ainult hingas telefoni ega öelnud midagi.

Advokaat, kellega me sel päeval kohtusime, ütles pärast Manuela loo ärakuulamist, et kahjuks tema seda juhtumit võtta ei saa. Ütles, et kaasus ei ole „piisavalt tugev“, ja rohkem selgitusi ei andnud. Meid saadeti Manuelaga kohtumajast välja, piki koridore, liftidega alla, majast välja. Kõndisime Broadwayle, keskhommikusse, kihavasse linna, kõrgete ja

kindlate majade vahele, erksinise taeva, särava päikese kätte – nagu ei toimukski midagi katastroofilist. Lubasin, et aitan tal olukorda lahendada, aitan leida hea advokaadi, aitan, nagu vähegi saan.

ÜHISDEKLARATSIOONID

Tuli kevad, deklareerisime abikaasaga oma tulud ja andsime üle helimaastiku projekti materjalid. New York Citys on üle kaheksasaja keele ja nelja-aastase töö järel olid meil näited peaaegu kõigist. Viimaks võisime edasi liikuda – tulgu siis, mis tuleb. Ja täpselt nii läkski: me hakkasime liikuma. Me liikusime edasi, aga mitte päris koos.

Mina olin pikemalt seotud Manuela kahe tüdruku juriidilise kaasusega. Ühe mittetulundusühingu jurist oli viimaks nõus neid esindama, ja kuigi tüdrukud ei olnud endiselt ema juures, olid nad vähemalt viidud Texase ebainimlikust, poolturvalisest kinnipidamiskohast inimlikumaks arvatud keskkonda, New Mexicosse Lordsburgi, endisest Walmarti supermarketist tehtud alaealiste immigrandide kinnipidamiskeskusesse. Et juhtumiga sammu pidada, olin lugenud natuke põhjalikumalt immigratsiooniseadust, käinud kohtuistungitel, rääkinud juristidega. Nende kaasus oli üks kümnetest tuhandetest samasugustest üle riigi. Ainuüksi viimase kuue-seitsme kuuga oli Ühendriikide lõunapiiril kinni peetud üle kaheksakümne tuhande dokumendita lapse Mehhikost ja lõunapoolsetest Kesk-Ameerika riikidest, peamiselt viimastest. Kõik need lapsed põgenesid kirjeldamatu väärkohtlemise ja süstemaatilise vägivalda eest, põgenesid riikidest, kus jõugud on loonud parariigi, usurpeerinud võimu ja võtnud üle õiguskorra. Nad olid tulnud Ameerika Ühendriikidesse otsima kaitset, otsima varem välja rännanud emasid, isasid või teisi sugulasi, kes võiksid nad enda juurde võtta. Neid ei ajendanud Ameerika unistus, nagu tavaliselt öeldakse. Need lapsed otsisid lihtsalt väljapääsu oma igapäevasest õudusunenäost.

Sel ajal hakkasid raadio ja mõned ajalehed aegamööda edastama lugusid riiki saabunud dokumentideta laste lainest,

aga ükski neist ei kajastanud olukorda laste vaatenurgast. Otsustasin pöörduda New Yorgi Ülikooli linnauuringute ja -arengu keskuse direktori poole. Käisin välja visandliku plaani, kuidas esitada narratiiv teisest perspektiivist. Pärast mõttevahetust ja mõnd minupoolset järeleandmist oli ta nõus aitama leida rahastust piiriäärse lastekriisi dokumenteerimiseks. Ei midagi suurt: ainult mina, minu salvestustehnika ja tihe ajagraafik.

Alguses ma ei pannud tähelegi, aga abikaasa oli samamoodi alustanud tööd uue projektiga. Kõigepealt oli lihtsalt virn raamatuid apatšide ajaloost. Need olid tal laua peal kuhjas ja voodi kõrval öökapiil. Ma teadsin, et see teema on teda alati huvitanud ja lastele rääkis ta ka sageli lugusid apatšidest, nii ei olnud selles midagi imelikku, et ta kõiki neid raamatuid loeb. Siis hakkasid tema kirjutuslaua tagust seina katma apatšide territooriumi kaardid ja ülesvõtted nende pealikest ja sõdalastest. Hakkasin aru saama, et tema eluaegsest huvist on saamas ametlik uurimisprojekt.

Mille kallal sa töötad? küsisin ma ühel pärastlõunal.

On paar lugu.

Millest?

Apatšidest.

Miks apatšidest? Kellest täpsemalt?

Ta ütles, et teda huvitavad pealik Cochise, Geronimo ja tširikaua apatšid, sest nemad olid Ameerika kontinendi viimase vaba rahva, apatšide viimased juhid – moraalsed, poliitilised, sõjalised juhid –, viimased, kes alla andsid. Muidugi enam kui tungiv põhjus uurimistöö ettevõtmiseks, aga mitte päris see põhjus, mida ma kuulda tahtsin.

Hiljem hakkas ta uurimistööst rääkima kui uuest heliprojektist. Ta ostis arhiivikarpe ja ladus need täis: raamatud, kartoteegikaardid märkmete ja tsitaatidega, väljalõiked, maakaardid, avalikest raamatukogudest ja eraarhiividest leitud välitööde lindistused ja heliülesvõtted, ridamisi väikesi pruune märkmikke, kuhu ta iga päev sissekandeid tegi, peaaegu nagu seestunu. Mõtlesin huviga, kuidas kõik see viimaks tõlkida helitööks. Kui ma küsisin karpide ja nende sisu ja tema plaanide kohta ja et kuidas need meie ühiste

plaanidega kokku käivad, ütles ta lihtsalt, et veel ei tea, aga varsti annab teada.

Ja kui ta seda mõne nädala pärast tegi, arutasime järgmisi samme. Mina ütlesin, et tahan keskenduda oma projektile, salvestada laste lugusid ja nende ülekuulamisi New Yorgi immigratsioonikohtus. Ütlesin ka, et kaalun kandideerimist kohalikku raadiojaama. Tema ütles, mida ma kahtlustasin, et ta ütleb. Et ta tahab töötada oma dokumentaalprojekti kallal, see on apatsidest. Ta oli taotlenud granti ja selle ka saanud. Veel ütles ta, et projekti jaoks vajalik materjal on seotud konkreetsete kohtadega, aga see helimaastik saab olema teistsugune. Ta nimetas seda „kajade nimistuks“, ütles, et see koondaks Geronimo ja viimaste vabade apatside vaime.

Kellegagi koos elamine tähendab, et isegi kui näha iga päev ja osata vestluse ajal ennustada iga järgmist liigutust, isegi kui näha tegude tagamaid ja osata arvestada reaktsiooniga olukordadele üsna täpselt, isegi kui olla kindel, et ükski teise korts ei ole jäänud läbi vaatamata, isegi siis võib samast inimesest ühel päeval saada võõras. Ma ei oodanud, et abikaasa ütleb mulle, et oma uue projekti lõpetamiseks on tal vaja aega, rohkem kui üksainus suvi. Tal on vaja samuti vaikust ja üksindust. Ja ta peab paiknema püsivalt ümber riigi edelaossa.

Kui püsivalt? küsisin mina.

Ilmselt aastaks-paariks, võib-olla kauemaks.

Ja kuhu edelasse täpsemalt?

Ma veel ei tea.

Ja minu projekt siin? küsisin mina.

Mõtestatud projekt, ütles ta ainult.

OMAETTE KOOS

Ma arvan, et minu abikaasa ja mina ei olnud lihtsalt valmistunud meie koosolemise teiseks osaks, kus lihtsalt kõrvuti elada koos rajatud elu. Ühise uue tööprojektita hakkasime triivima kumbki omasoodu. Ma mõtlen, et olime teinud – või ehk ainult mina olin teinud – täiesti tavalise vea, arvates, et abielu seisneb absoluutses ühtekuuluvuses

ja igasuguste piiride kadumises, selle asemel et mõista seda lihtsalt kokkuleppena kahe inimese vahel, kes soovivad seista vastastikuse eraldatuse eest nagu Rilke või mõni teine van-kumatu filosoofiline hing oma ettekirjutustes ammu enne teda. Aga kas keegi saab üldse selleks valmistuda? Kas saab tegeleda tagajärgedega, kui põhjused on veel tuvastamata?

Üks sõber oli meile mõne aasta eest, meie pulmapeo ajal, purjus inimese vahetult kustumisele eelnevas oraakellikus nimbuses öelnud, et abielu on pidusöök, kuhu on jäädud hiljaks, nii et kõik on juba poolenisti nahka pandud, kõik juba liiga väsinud ja tahaks minna, aga ei tea kuidas ja kellega.

Aga mina, sõbrad, ütles ta, võin teile öelda, kuidas teha nii, et see kestaks igavesti!

Siis pani ta silmad kinni, vajutas habeme rinnale ja kustus oma toolil ära.

ÜKSIKASJAD

M eil oli palju raskeid õhtuid, kui arutasime abikaasa edelasse ümberpaiknemise plaaniga seotud logistikat, saatnud lapsed enne voodisse. Palju unetuid öid, kui pidasime läbirääkimisi, kaklesime, keppisime, rääkisime uuesti läbi, tegime asju selgeks. Mina veetsin tunde, püüdes tema projektist aru saada või sellega vähemalt leppida, ja veel rohkem tunde, püüdes leiutada võimalusi, kuidas teda oma plaanist loobuma panna. Ühel ööl kannatuse kaotanud, ma isegi loopisin teda lambipirni, tualettpaperi rulli ja lamedate solvangutega.

Aga päevad läksid ja ettevalmistused reisiks algasid. Tema kammis internetti ja ostis asju: ventilaator, magamiskotid, vidinad. Mina ostsin kokku Ühendriikide kaarte. Ühe suure üleriigilise ja palju teisi lõunaosariikide omasid, kust me ilmselt läbi sõidame. Uurisid neid poole ööni. Kui reis järjest konkreetsemaks muutus, püüdsin end harjutada mõttega, et mul ei ole enam mingit muud valikut kui leppida juba vastu võetud otsusega, ja kirjutasin lepingusse aegamööda sisse oma tingimusi, püüdes väga, et ei jagaks meie ühist elu mahaarvamisteks, nagu võiks sellele rakendada kahjumi,

võlgnevuste, maksustatava vara moraalse väärtuse standardseid arvutusi. Ühesõnaga, püüdsin väga mitte saada kellekski, keda ma viimaks põlgan.

Ütlesin endale, et saan kasutada uut olukorda tööalaseks arenguks, oma elu ümberkorraldamiseks – ja muid niisuguseid asju, mis kõlavad veenvalt ainult horoskoobi ennustustes või siis, kui keegi on alla andnud ja kaotanud igasuguse huumorimeele.

Parematel päevadel mõtteid kogudes kinnitasin endale mõistlikumalt, et tõine lahku kasvamine ei pruugi tähendada sügavamat lahkeli meie suhetes. Erinevate projektidega tegelemine ei peaks viima meie ühise maailma lagunemiseni. Me võime piirialadele sõita kohe õppeaasta lõppedes ja töötada kumbki oma projektiga. Ma ei olnud kindel kuidas, aga arvasin, et saan alustada uurimistööga, panna aegamööda kokku arhiivi ja laiendada lapsedagulate kriisi fookuse New Yorgi immigratsioonikohtult, millele olin pööranud kogu oma tähelepanu, ükskõik millisele geograafilisele punktile lõunaosariikides. See oluks muidugi ka uurimisprojekti ilmselge laienemine. Ja ühtlasi võimalus ühildada meie kaks üsna erinevat projekti. Vähemalt praegu. Igal juhul ühildada esialgu piisavalt, et saaks minna perega edelaosariikidesse automatkale. Pärast mõtleme midagi välja.

ARHIIV

Uuris aruandeid ja artikleid lapsedagulate kohta ja püüdsin koguda informatsiooni, mis toimub väljaspool New Yorgi immigratsioonikohtu, piiril, kinnipidamiskeskustes ja varjupaikades. Võtsin ühendust juristidega, käisin New York City advokatuuri konverentsidel, sain kokku vabatahtlike ja kogukonnaaktivistidega. Korjasin kokku siinseal tehtud märkmed, ülestähendused, väljalõiked, tsitaadid, kirjad, kaardid, fotod, sõnaloendid, väljavõtted, lindistatud tunnistused. Kui ma iseenda loodud dokumendilabüridis ekslema jäin, võtsin ühendust vana sõbra, Columbia Ülikooli arhiivinduse professoriga, kes kirjutas mulle pika kirja ja saatis nimekirja artiklitest ja raamatutest, mis võiksid mulle

minu peataolekus teed näidata. Lugesin ja lugesin, lugesin pikkadel unetutel öödel arhiivipalavikust, mälu taastamisest diasporaa narratiivides, enese kaotamisest arhiivi „tuhas“.

Viimaks, kui olin mingi selguseni jõudnud ja kokku saanud viisaka koguse korralikult sorteeritud materjali, mis aitab mul aru saada, kuidas laste piirikriisi dokumenteerida, panin selle kõik ühte arhiivikarpi, mida abikaasa ei olnud veel oma kraamiga täitnud. Mul oli fotosid, juriidilisi dokumente, kohtulikul ülekuulamisel kasutatav esialgne küsimustik, lõunapoolsete kõrbete kaart põgenike surmakohtadega ja mapp kümnete internetist välja printitud pagulaste surmajuhtumite raportitega, millel on märgitud kõrbest leitud laibad, nende võimalik surma põhjus ja täpne asukoht. Kõige peale panin karpi mõne loetud raamatu, millest ma arvasin, et need aitavad mul projektist mõelda teatud narratiivselt distantsilt: Jerzy Andrzejewski „Paradiisi väravad“, Marcel Schwobi „Laste ristiretk“, Daša Drndići „Belladonna“, Arlette Farge'i „Le goût de l'archive“ ja üks õhuke raamat, mida ma polnud veel lugenud, Ella Camposanto „Eleegiad kadunud lastele“.

Kui abikaasa kaebas, et olen kasutanud tema karpi, kaebasin mina vastu, et temal on neli karpi, minul ainult üks. Tema juhtis tähelepanu, et täiskasvanud inimesena ei saa ma ometi kaevata selle peale, et temal on rohkem karpe kui minul. Teatud mõttes oli tal õigus, nii et ma naeratasin nõusoleku märgiks. Aga tema karpi kasutasin ikkagi.

Siis tuli poiss kaebama. Miks temal ei võiks ka oma karp olla? Me ei leidnud vastuväidet, nii et andsime ühe karbi talle.

Loomulikult kaebas selle peale ka tüdruk. Nii et ühe karbi andsime talle. Kui me küsisime, mis nad tahavad karpi panna, vastas poiss, et tema jätab oma karbi praegu tühjaks:

Siis saab tee peal asju koguda.

Mina ka, ütles tüdruk.

Meie väitsime, et tühjad karbid on ruumi raiskamine. Aga meie väitele oli kaalukaid vastuväiteid või me olime ise liiga väsinud vastuväidete leidmiseks, nii et nii see jäi. Kokku oli meil seitse karpi. Need pidid reisima meiega kaasa paki-

ruumis, autos, mille me kavatsesime osta. Kirjutasin karpidele musta markeriga numbrid hoolikalt peale. Karbid 1–4 olid abikaasa omad, karp 6 oli tüdruku, karp 7 poisi jagu. Minul oli karp 5.

APACHERÍA

Suvevaheaja alguses, ainult natuke rohkem kui kuu aja pärast, pidime sõitma edelasse. Seniks, viimase linnas oldud kuu ajal, mängisime oma elusid endiselt, nagu ei hakkaks meie vahel midagi põhimõtteliselt muutuma. Ostsime odava kasutatud auto, 1996. aasta musta Volvo linnamaasturi, hiigelsuure pakiruumiga. Käisime kahes pulmas ja mõlemal korral öeldi meile, et oleme ilus perekond. Nii kenad lapsed, nii erineva välimusega, ütles üks talgipulbri järele lõhnav vanaproua. Tegime õhtusööke, vaatasime filme ja arutasime reisiplaane. Mõnel õhtul uurisime kõik neljakesi suurt maakaarti, valisime maanteid, mida mööda sõita, ignoreerides õnnestunud tõsiasja, et ilmselt kaardistavad need jõudmist sihtkohta, kus me enam ei ole koos.

Aga kuhu me täpselt läheme? küsisid lapsed.

Me ei teadnud ikka veel ega olnud milleski kokku leppinud. Mina tahtsin minna Texasesse, osariiki, kus on kõige rohkem lastele mõeldud immigrantide kinnipidamiskeskusi. Lapsi, tuhandeid lapsi, hoiti Galvestonis, Brownsville'is, Los Fresnoses, El Pasos, Nixonis, Canutillos, Conroes, Harlingenis, Houstonis ja Corpus Christis. Abikaasa tahtis, et lõppsiht oleks Arizona.

Miks Arizona? küsisime me kõik.

Ja kus Arizonas? tahtsin ma teada.

Viimaks ühel õhtul laotas abikaasa suure kaardi meie voodile laiali ja kutsus mind lastega meie tuppa. Ta vedas nimetissõrme otsaga kogu teekonna New Yorgist alla Arizonasse ja koputas siis kaks korda ühel kohal, väiksel täpil osariigi kagunurgas. Ta ütles:

Siin.

Mis siin? küsis poiss.

Siin on Chiricahua mäed, ütles ta.

Ja siis? küsis poiss.

Ja see on Apachería süda, vastas tema.

Kas sinna me lähemegi? küsis tüdruk.

Täpselt nii, vastas abikaasa.

Miks sinna? küsis poiss.

Sest seal elasid viimased vabad tširikaua apatšid.

Ja siis? ühmas poiss.

Siis ei midagi, siis sinna me läheme, Apacheríasse, kus elasid terve Ameerika mandri viimased vabad inimesed, enne kui nad pidid valgesilmadele alla andma.

Kes need valgesilmad on? küsis tüdruk, kujutades ilmselt ette midagi jubedat.

Nii kutsusid tširikauad eurooplasi ja valgeid ameeriklasi: valgesilmad.

Miks? tahtis tüdruk teada ja mina olin ka uudishimulik, aga poiss haaras vestluse ohjad enda kätte tagasi, juhtides seda omatahtsi.

Aga miks apatšid, issi?

Sellepärast.

Mis sellepärast?

Sellepärast, et nemad olid millegi lõpp.

A S E S Õ N A D

A si oli otsustatud. Me sõidame Arizona kagunurka, kuhu tema jääb teadmata ajaks paigale, või pigem nemad, aga mina ja tüdruk tõenäoliselt ei jää. Meie sõidame nendega terve tee kaasa, aga tuleme suve lõpus ilmselt linna tagasi. Mina lõpetan lapspagulaste helidokumentaali ja pean siis leidma töökoha. Tüdruk peab minema tagasi kooli. Ma ei saanud lihtsalt Arizonasse ümber asuda, kõike maha jätta, kui ei leia võimalust ja põhjust tema uue ettevõtmisega kaasa minna, ilma et peaks loobuma oma plaanidest ja projektidest. Kuigi mulle ei olnud tegelikult selge, kas ta üldse tahab, et ma pärast seda ühist suvereiisi temaga kaasa lähaksin.

Mina, tema, meie, nemad: läbirääkimistel ümberpaiknemise tingimuste üle vahetasid aseseõnad meie heitunud süntaksis vahetpidamata oma kohti. Me hakkasime kõigest, isegi

pisiasjadest, rääkima ettevaatlikumalt, ja hakkasime rääkima ka vaiksema häälega, nagu käiksimme keelega kikivarvul, paranoia piirini valvsad, et oma pereruumi korruga väga ebakindlal pinnal mitte libastuda ega kukkuda. Anne Carsonil on üks luuletus pealkirjaga „Tagasihoidlik sonett“,¹ mis ei aita seda kõike kuidagi lahendada. See on asesõnadest, mis on „osa süsteemist, mis väitleb varjuga“, kuigi võib-olla ta mõtleb, et meie – inimesed ja mitte asesõnad – oleme „osa süsteemist, mis väitleb varjuga“. Kuigi samas, *meie* on ju asesõna, nii et võib-olla ta peab silmas kahte asja korruga.

Igal juhul sai kõikide meie asesõnade lõpliku paigutuse küsimusest meie elude raskuskese. Sellest sai pime vaikiv tuum, mille ümber kõik meie mõtted ja küsimused tiirlesid.

Mida me teeme, kui oleme Apacheriäasse jõudnud? küsis poiss järgnevate nädalate jooksul korduvalt.

Jah, mis saab edasi? küsisin ma abikaasalt hiljem, kui me voodisse ronisime.

Siis paistab, mis saab, ütles tema.

Apacheriät tegelikult enam muidugi ei eksisteeri. Aga see eksisteeris minu abikaasa mõtetes ja üheksateistkümnenda sajandi ajalooramatutes ja järjest rohkem ja rohkem ka laste kujutluses.

Kas seal hobuseid on?

Kas seal on vibud ja nooled?

Kas meil on voodid, mänguasjad, süüa, vaenlasi?

Millal me minema hakkame?

Me ütlesime neile, et läheme päev pärast poisi kümnendat sünnipäeva.

KOSMOLOOGIAD

Mie viimastel päevadel linnas, enne kui me Apacheriäasse sõitsime, tulid korterisse sipelgad. Suured mustad kaheksakujulised sipelgad, kellel oli ennasthävitav tung suhkru järele. Kui me jätsime klaasi millegi magusaga köögilauale, hulpis seal järgmisel hommikul paarkümmend sipelga-

1 „Reticent Sonnet“ (Siin ja edaspidi tõlkija märkused.)

laipa, iseenda hedonismi sisse uppunud. Nad kammisid köögilauda, kappe, kraanikaussi – sipelgate kõiki tavalisi jahimaid. Aga siis liikusid edasi vooditesse, sahtlitesse ja viimaks meie küünarnukkidele ja kaeltele. Ühel ööl olin ma täiesti veendunud, et kui piisavalt kaua vaikselt istuda, võib kuulda, kuidas nad seinte sees marsivad, võtavad üle korteri nähtamatuid tuiksooni. Püüdsime teibiga kinni kleepida iga simsiprao seinte ja põranda vahel, aga need koorusid mõne tunniga lahti. Poiss tuli hoopis paremale mõttele kasutada pragude toppimiseks voolimismassi ja mõnda aega see toimiski, aga varsti leidsid sipelgad uue sissepääsutee.

Ühel hommikul jättis tüdruk pärast duši all käimist oma mustad trussikud vannitoa põrandale vedelema ja kui ma need mõni tund hiljem pesukorvi panemiseks üles korjasin, nägin, et need kihavad sipelgatest. See mõjus mingi sügava rüvetuse, halva endena. Poisi meelest oli juhtunu põnev; tüdruku arvates lustakas. Öhtusöögi ajal raporteerisid lapsed loost isale. Mina tahtsin öelda, et need pahaendelised sipelgad kuulutavad midagi ette. Aga kuidas ma oleksin saanud seda selgitada perekonnale, ükskõik kellele, ilma et mind oleks peetud hulluks? Nii ma jagasin ainult osa oma mõttest:

Katastroof.

Abikaasa kuulas laste raporti ära, noogutas, naeratas ja siis rääkis, et hopi mütoloogias on sipelgad pühad. Sipelgainimesed on jumalad, kes päästavad ülailma inimesi katastroofist ja viivad nad allilma, kus saab elada rahu ja vabana, kuni oht möödab ja võib tagasi ülailma minna.

Mis katastroofi käest sipelgad meid praegu päästavad? küsis poiss.

Minu meelest oli see hea küsimus, tahtmatult mürgine võib-olla. Abikaasa kõhis hääle puhtaks, aga ei vastanud. Siis küsis tüdruk:

Mis on katastroof?

Midagi jube halba, ütles poiss.

Tüdruk istus mõnda aega vaikides, vaatas äärmiselt keskendunult oma taldrikut ja vajutas kahvliseljaga riisi lõdiks. Siis, uuesti üles meie otsa vaadates, tõi ta hästi tõsiselt kuuldavale kummalise känkliku mõtteavalduse, nagu oleks

temasse läinud mõne üheksateistkümnenda sajandi saksa hermeneutiku vaim:

Sipelgad, kes tulevad, marsivad sisse, söövad minu ülailma-trussasid, viivad meid sinna, kus ei ole katastroofe, ainult vinged trofeed ja paljad tussud.

Laste sõnad on mingis mõttes pääsetee perekonnadraamadest, viies meid nende kummaliselt helendavasse allilma, kaitstult meie keskklassi katastroofide eest. Sellest päevast peale, arvan ma, andsime oma vaikuse laste häälele üle. Andsime oma mure ja kurbuse tuleviku pärast laste alkeemia kätte, et sellest saaks mingi lunastav deliirium: paljas tussu!

Perekondlikest vestlustest saab lingvistiline arheoloogia. Need loovad meie ühise maailma, palimpsesti kihi, annavad tähenduse olevikule ja tulevikule. Küsimus on, kas kunagi tulevikus, kui me kaevume oma isiklikku arhiivi, paneme uuesti peale oma perekonnalindi, kas sellest saab lugu? Heli-maastik? Või on see kõik helikillustik, müra ja praht?

VÕÓRAD MÖÖDUJAD

Walt Whitmani „Rohulehtedes“ on üks osa, mis oli kunagi, kui me olime alles värske paar ja kujutasime veel ette, et töötame ühise tuleviku nimel, abikaasa ja minu jaoks omamoodi algtekst või manifest. See algab ridadega:

*Võõras mööduja! kas sa tead, kui igatsevalt ma sind vaatan,
sina pead olema see mees, keda ma otsisin, või see naine,
keda ma otsisin, (näen seda nagu unes)
kusagil olen ma sinuga kindlasti tundnud elust rõõmu,
kõik tuleb uuesti meelde, kui me teineteisest mööda vilksame,
voolus, südamlikult, rikkumatuna, küpsemana,
me kasvasime koos üles, sina olid poiss minu kõrval või olid
sa tüdruk,
ma sõin sinuga koos ja magasin koos sinuga ...*

See luuletus selgitas – või nii me mõtlesime –, miks me olime otsustanud pühendada oma elud – omaette, aga koos – võõraste helide salvestamisele. Häälte, naeru, hingamise

lindistamine andis hoolimata kõikide kokkupuudete põgususest, või just selle põgususe pärast, millegagi võrreldamatu läheduse: terve kõrvuti elatud elu, võõraga, välkkiirelt. Ja heli salvestamine, mõtlesime meie, andis erinevalt pildi filmimisest ligipääsu inimhinge sügavamale, alati nähtamatule kihile, nii nagu batümetrist loodib veekogu, et täpselt kaardistada ookeani või järve sügavust.

Luuletus lõpeb töotusega võõrale möödujale: „Ma pean hoolt kandma selle eest, et ma sind ei kaota.“ See on jäävuse lubadus: põgus lähedus sinu ja minu, kahe võõra vahel, jätab jälje, kajab igavesti. Ja ma arvan, et ühel või teisel moel me pidasime oma lubadust mõne aastate jooksul kohatud ja salvestatud võõraga – nende hääled ja lood jäävad meid alati kummitama. Aga me ei kujutanud kordagi ette, et see luuletus ja eriti viimane rida oli ühtlasi hoiatus meile. Pühendunud, nagu me olime, võõrastega läheduse kollektsioneerimisele, nii ainiti nende häälte tähelepaneliku kuulamise võimuses, ei kahtlustanud me kordagi, et meie endi vahele sigineb aegamööda vaikus. Me ei kujutanud kordagi ette, et ühel päeval oleme teineteist rahvamurrus kaotanud.

NÄITED & VAIKUS

Näidete valimise ja salvestamise järel oli meil arhiivitais võõraste elude fragmente, aga peaaegu mitte midagi meie enda koos elatud elust. Nüüd, kus me jätsime maha terve maailma, selle maailma, mida olime koos ehitanud, polnud meil peaaegu ühtegi salvestust, ühtki helimaastikku meie neljaga muutuv asjas: varahommikune raadio ja unenägude viimased järelkajad, mis segunevad uudistega kriisidest, avastustest, epideemiatest, halvast ilmast; kohviveski, kõvad oad saavad pulbriks; pliit süttib ja joonistab tulesõõri; kohvikannu kurin; poisi lõputu ligunemine duši all ja isa pidev „kuule, tee kiiremini, me jääme hiljaks“; meie ja laste auklikud, peaaegu filosoofilised vestlused kooliteel; poisi aeglased, ettevaatlikud sammud tühjas koolikoridoris tunni kiirustades; peatuvate metroorongide metalne krigin ja rongivagunite peaaegu hääletu libisemine igapäevastel sõitu-

del välitöödele Manhattanil või sealt välja teistesse linnaosadesse; rahvarohkete tänavate sumin, kui abikaasa õngitseb oma poomiga juhuslikke hääli ja mina astun diktofoniga võõraste juurde, ja nende häälte, aktsentide ja lugude vool; tiku tõmbamine, mis süütab abikaasa suitsu, suitsu pahvimine kokkusurutud hammaste vahelt, siis väljahingamise aeglane kergendus; kummaline valge müra, mida teevad suured lasterühmad mänguväljakutel – palavikulised keerised, kihavad hüüded – ja meie kahe lapse ilmeksimatult äratuntavad hääled nende seas; hämaruses parkide kohale laskuv õudsevõitu vaikus; parki kuhjatud kuivanud lehtede sahin ja krudin, kui tüdruk otsib usse, aardeid, mida iganes sealt leida, igal juhul rämpsus, sest seal ei ole muud kui suitsukonid, fossiilsed koerajulgad, väikesed suletavad plastkotid, loodetavasti tühjad; meie jopede kröbin talvises põhjatuules; meie jalgade naksumine, kui sõtkume roostes jalgrattaid kevadisel jõeäärsel teel; meie raske hingeldamine, kui ahmime sisse jõe hallide vete toksilisi aure; üliagarate tervisejooksjate ja oma rännuteekonnal aina pikemalt pidama jäänud üksikute Kanada laglede hääletu ja sittuv kohalolu; professionaalsete täisvarustuses keskealiste meesratturite instruksioonide ja korralduste kanonaad: „Astuge eest!“ ja „Hoiavaasakule!“; ja vastuseks meie hääled, mis vaikselt pomisevad kas „palun vabandust, palun vabandust“ või hõikavad südamest ja valjult vastu solvanguid, mida vinguv tuul paraku alati summutab ja läbi löikab; ja viimaks heliaugud meie omaette veedetud ajas, kui korjame kokku tükke maailmast, nagu me seda kumbki enda teada kõige paremini koguda oskame. Meid kunagi ümbritsenud kõige ja kõigi hääli, müra, mida me tekitasime, ja vaikus, mis meist jääb.

TULEVIK

Ja siis sai poiss kümme. Me viisime ta heasse restorani, andsime üle kingitused (mänguasju ei taha). Mina kinkisin Polaroidi kaamera ja mitu karpi filmi, nii mustvalget kui värvilist. Isa kinkis reisivarustust: Šveitsi armeenuga, binokkel, taskulamp ja väike kompass. Poisi palvel nõustusime

kavandatud reisiplaanist kõrvale kalduma ja veetma järgmise päeva, meie reisi esimese päeva, Baltimore'i rahvusakvaariumis. Ta oli koolis kirjutanud uurimistöo ja seepeale vaimustunud Kalypsost, rohkem kui kahesajakilosest kilpkonnast, kellel ei olnud ühte esiloiba ja kes elas Baltimore'i akvaariumis.

Õhtul pärast sünnipäeva pakkis abikaasa oma kohvri, mina pakkisin enda oma ja tüdrukul ja poisil lasime oma kohvrid pakkida ise. Kui lapsed olid magama jäänud, pakkisin nende kohvrid uuesti. Nad olid kaasa võtnud täiesti usumatuid asju. Nende kohvrid olid kaasaskantav duchampilik kaos: miniatuursele karuperele õmmeldud miniatuursed rõivad, katkine valgusmööök, üks rulluisu ratas, tõmbelukuga pinallid, täis kõikvõimalikke pisikesi plastikust vidinaid. Asendasin need kõik päris pükstega, päris seelikutega, päris pesuga, päris kõigegega. Panime abikaasaga kõik neli kohvrit ukse alla, pluss meie seitse karpi ja salvestustehnika.

Kui olime lõpetanud, istusime elutoas ja tõmbasime kahe peale sõnatult ühe suitsu. Olin leidnud ühe noorpaari, kellele korter vähemalt järgmiseks kuuks välja üürida, ja juba tunduski see rohkem nende kui meie kohana. Oma väsinud mõtetes suutsin ma mõelda ainult varasematele ümberpaiknemistele: kuidas me neljakesi nelja aasta eest kokku kolisime; abikaasa ja minu enda mitmed ümberpaiknemised enne seda; nende sadade inimeste ja perekondade ümberpaiknemised, keda olin kuulanud ja salvestanud linna helimaastiku projekti jaoks; need pagulaslapsed, kelle lugu ma nüüd püüan dokumenteerida; ja viimased vabad tširikaua apatšid, kelle vaime asub abikaasa varsti taga ajama. Igaüks läheb, kui peab, kui saab või on sunnitud.

Ja lõpuks, järgmisel päeval pärast hommikusööki, pesime viimased nõud ja läksime.

KARP NR 1

§ NELI MÄRKMIKKU (20 X 13 CM)

„Kogumisest“
„Arhiveerimisest“
„Nimistu koostamisest“
„Katalogiseerimisest“

§ KÜMMET RAAMATUT

Dubravka Ugrešić „The Museum of Unconditional Surrender“

Susan Sontag „Reborn: Journals and Notebooks, 1947–1963“

Susan Sontag „As Consciousness is Harnessed to Flesh: Notebooks and Journals, 1964–1980“

Michael Ondaatje „The Collected Works of Billy the Kid“
Isamu Noguchi, Thomas Messer, Bonnie Rychlak „Relocated: Twenty Sculptures by Isamu Noguchi from Japan“

Walter Benjamin „Radio Benjamin“

André Gide „Journal des faux-monnayeurs“

Enrique Vila-Matas „A Brief History of Portable Literature“

Rosalind E. Krauss „Perpetual Inventory“

Emily Dickinsoni kogutud luuletused

§ MAPP

(FAKSIIMILEKOOPIAD, VÄLJALÕIKED, MITMESUGUST)

R. Murray Schafer „The Soundscape“

Vaala helikaardid (Schaferist)

„Smithsonian Folkways Recordings World of Sounds“,
kataloog nr 1

Iain Foreman „Uncanny Soundscapes: Towards an Inoperative Acoustic Community“ – Organised Sound 16 (03)

Cathy Lane „Voices from the Past: Compositional Approaches to Using Recorded Speech“ – Organised Sound 11 (01)